

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМ КАПІТАЛОМ В УМОВАХ КРИЗИ

У статті розглянуто особливості трансформації управління оборотним капіталом підприємства у умовах кризи. Конкретизовано зміни в оборотному капіталі, що спричинені дією кризових явищ, визначено рівень їх впливу на підприємство та розроблено рекомендації щодо вдосконалення системи управління оборотним капіталом.

In the article particularities to transformations of management current capitals enterprises in condition of the crisis are considered. The rendered concrete changes to current capitals that are conditioned action of the crisis phenomena's, determined level of their influence upon enterprise and designed recommendations on improvement managerial system by current capitals.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Масштаб, розмах та глибина кризових явищ, що присутні сьогодні у всіх сферах економічних відносин в Україні змушують економістів-науковців активно висловлювати ті чи інші прогнози, робити попередження, давати оцінки. Проте однією з найголовніших проблем, яку доводиться вирішувати сьогодні економістам-практикам є проблема виживання конкретних суб'єктів господарювання в умовах кризи. Вдале вирішення цієї проблеми сьогодні, гарантує у майбутньому процвітання окремого підприємства та економіки в цілому.

Враховуючи значущість критерію стабільності функціонування підприємства у динамічних та слабо прогнозованих зовнішніх умовах, необхідною та нагальною сьогодні є концентрація уваги на вирішенні проблем, що виникають у поточній діяльності підприємства.

Економічною інтерпретацією поточної діяльності підприємства є саме система управління оборотним капіталом підприємства. Саме тому дослідження особливостей трансформації цієї системи внаслідок дії кризових явищ та розробка на підставі цього дослідження конкретних заходів та механізмів її вдосконалення є, на нашу думку, одним з першочергових завдань.

Науковцям не слід забувати, що конкретного підприємця хвилюють не стільки причини кризи та прогнози її розвитку, скільки конкретні дії направлені на нівелювання її впливів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій останніх років. Вагомий внесок у розвиток теорії та практики управління оборотним капіталом підприємств зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені: О. Авраменко, Т. Басюк, І. Бланк, Є. Брігхем, Т. Демченко, В. Ковальов, Г. Кірейцев, В. Орлова, А. Поддєрьогін, Р. Сорока, Є. Стоянова, О. Шевцова та ін.

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Разом з тим, життєво необхідним для багатьох суб'єктів господарювання стає сьогодні розгляд та переоцінка підходів до управління оборотним капіталом у процесі реалізації у господарську діяльність кризових явищ та змін ними спричинених. Такий підхід дасть змогу мінімізувати наслідки цих змін та розробити підходи до забезпечення виживання підприємств в умовах кризи.

Метою дослідження є визначення особливостей трансформації системи управління оборотним капіталом підприємства в умовах кризи та розробка рекомендацій щодо нівелювання їх негативних наслідків.

Для досягнення цієї мети необхідно конкретизувати зміни в оборотному капіталі, що спричинені дією кризових явищ, визначити рівень їх впливу на систему управління

оборотним капіталом та розробити рекомендації щодо вдосконалення системи управління оборотним капіталом в якісно нових умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. У рамках нашого дослідження, ми введемо декілька обмежень, що допоможуть нам обґрунтувати вибір та конкретизувати об'єкт дослідження.

Оскільки оборотний капітал – це економічна категорія органічно присутня у будь-якого суб'єкта господарювання, то цілком логічним є введення галузевого обмеження, що дозволить врахувати специфіку об'єкту дослідження. У зв'язку з цим нагадаємо, що нинішня криза показала, що надмірна увага до розвитку фінансових ринків та їх похідних інструментів у кінцевому підсумку призводить до краху економічної системи та повного відриву фіктивного капіталу від реального, тому логічно та раціонально буде сконцентруватися саме на реальному секторі економіки. Іншим необхідним уточненням стане концентрація нашої уваги на реально діючих суб'єктах господарювання, діяльність яких націлена на отримання прибутку та призводить до реального зростання добробуту економіки країни.

Таким чином, об'єктом нашого дослідження є поточна діяльність промислових підприємств як складний та багатогранний процес, у рамках якого реалізується економічний механізм трансформації оборотного капіталу для отримання прибутку. Вибір об'єкту дослідження обумовлено практичною необхідністю у створенні ефективних методик управління. Предметом дослідження у межах заявленого об'єкту є система оборотного капіталу підприємства як суб'єкт управління.

Передусім обґрунтуємо наш підхід до визначення системи управління оборотним капіталом промислового підприємства. У попередніх дослідженнях нами було доведено доцільність застосування системного підходу у сфері оборотного капіталу [1,с.33], адже тільки вивчення системи як взаємозв'язків окремих її елементів дасть максимально точні результати та дозволить максимально підвищити ефективність управлінського впливу.

Загальновідомо, що в системі властивості цілого не є сума властивостей її елементів, що її властивості не виводяться логічно. Система тому і система, що вона є чимось більшим, аніж сума її складових елементів.

Отже, для аналізу дієвості системи управління оборотним капіталом підприємства не завжди доцільно виділяти якийсь елемент, частину, як об'єкт управління. Його можна вивчити лише у взаємодії із іншими елементами, його ми можемо пізнати тільки за цими взаємодіями. У зв'язку з цим оборотний капітал ми будемо розглядати як сукупність економічних відносин пов'язаних з формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів підприємства необхідних для забезпечення безперервності його функціонування (див. рис.1).

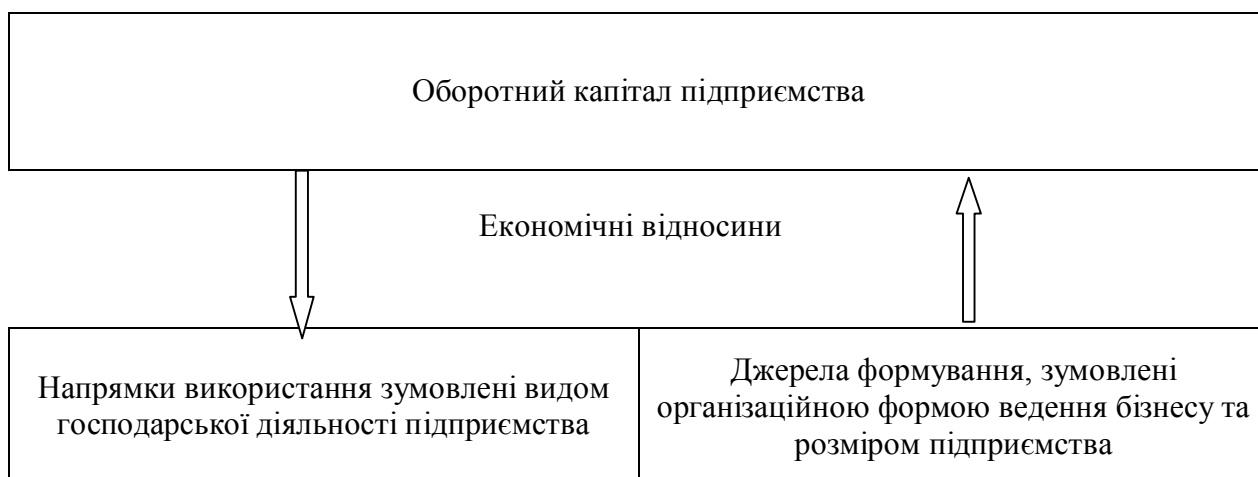

Рис. 1. Схематичне зображення визначення «оборотного капіталу»

Отже оборотний капітал це та частина сформованих підприємством фінансових ресурсів, що направляється на фінансування оборотних активів підприємства та забезпечує безперервність функціонування і фінансову рівновагу підприємства в короткому періоді.

Практичне застосування системного підходу у сфері оборотного капіталу передбачає розгляд його у взаємозв'язку та взаємодії джерел його формування та напрямків його розміщення. Розгляд складу оборотного капіталу (його матеріально-речового наповнення) у відриві від аналізу структури його фінансування може не мати практичної цінності, адже унеможливує розробку дієвих механізмів покращення його функціонування.

Ефекти фінансового сигналізування, викликані наслідками фінансової світової кризи, невизначеність економічної ситуації, високий рівень волатильності цінних паперів, норми відсотку та курсів валют на фоні прогресуючої інфляції – усе це загострює необхідність вирішення проблеми фінансової стійкості суб'єктів господарювання.

Причому, на сьогодні, мова йде про неможливість прогнозування зміни основних параметрів фінансового ринку. Така ситуація, реалізує себе у тому, що отримало назву «криза ліквідності» та має визначний вплив на механізми забезпечення безперервного відтворення капіталу підприємств.

У рамках нашого дослідження та стосовно заявленого предмету дослідження такий стан речей має визначальний вплив на конкретизацію змін спричинених кризою та розробки заходів щодо ліквідації її наслідків.

Методом опитування, нами було виявлено основну проблему, яку доводиться вирішувати сьогодні підприємцям. Керівники трьох великих та чотирьох середніх підприємств Одещини озвучили головні наслідки дії кризових явищ на свій бізнес досить лаконічно – нестача фінансування поточної діяльності.

Як свідчить аналіз останніх публікації та статистичних даних, така ситуація є типовою для більшості підприємств України [2]. Причина такого стану речей – відсутність доступу до такого звичного та вагомого джерела фінансування підприємств як банківський та комерційний кредит. Конкретизуємо з позицій бухгалтерського обліку – кредиторська заборгованість контрагентів та короткострокові кредити банків стали практично недоступними джерелами фінансування поточної діяльності.

Оскільки починаючи з листопада 2008 року банківська система практично перестала надавати кредити не тільки фізичним, але і юридичним особам також – усі підприємства, що використовували у структурі фінансування банківські кредити опинилися перед фактом їх втрати.

Вважаємо за необхідність звернути увагу на те, що у більшості підприємств виникли також проблеми з доступом до коштів заявлених на їх кредитних лініях – їх суми або ж зменшились вдвоє (Приватбанк – у трьох з опитуваних нами підприємств), або ж повністю зникли (Укрсиббанк – у двох з опитуваних нами підприємств).

Слід зазначити, що проблеми підприємств з коштами розмішеними на депозитних рахунках не стосуються нашого дослідження оскільки є фактично залишком вільних грошових коштів, що зазвичай використовуються підприємством для фінансування довгострокових інвестиційних проектів. Майже миттєво підприємства втратили досить доступне, зручне в залученні та прийняте в ціні джерело фінансування – короткостроковий кредит комерційного банку.

Зробимо уточнення: саме короткостроковий кредит є одним із головних джерел фінансування потреби в оборотних коштах, і саме короткостроковий кредит був доступний як великому так і малому бізнесу. Довгострокові кредити, що зазвичай використовуються для фінансування інвестиційних проектів, основних засобів підприємства, цілком природно також відсутні, але враховуючи їх доступність до кризи лише найуспішнішим та найбільш стабільнішим підприємствам України, можемо констатувати меншу масштабність наслідків їх втрати.

Таким чином головний удар, що нанесла банківська сфера по системі управління оборотним капіталом промислових підприємств України – це втрата одного з основних

елементів його фінансування – короткострокового кредиту. Відмітимо, що можливість доступу до цього джерела фінансування оборотного капіталу в найближчому майбутньому якщо і є досить ймовірною, то прогнози щодо його вартості (відсотковій ставці) перевищують середній рівень рентабельності промислової діяльності в Україні.

З іншого боку, проблема недостатності фінансових ресурсів для забезпечення безперервної поточної діяльності підприємствами спричинена також втратою такого важливого джерела фінансових ресурсів як комерційний кредит (кредиторська заборгованість за товари, роботи та послуги в балансі підприємства).

Грандіозні масштаби кредиторської та дебіторської заборгованостей між промисловими підприємствами України – були чи не основною особливістю нашою економіки. Статистичні дані за цими показниками перевищували рівень ВВП країни [2]. Об'єктивна дія кризових явищ стала тією грізною силою, що змусить усіх суб'єктів господарювання значно покращити свою платіжну дисципліну.

Це досить позитивно вплине на показники рівня заборгованості між підприємствами України в цілому, проте, для конкретно взятого підприємства сьогодні це має катастрофічні наслідки. Мова йде про руйнування звичної системи розрахунків, що в деяких випадках складалась роками. Підприємства втрачають звичний і досить простий донедавна шлях поповнення запасів, товарів та напівфабрикатів необхідних для виробництва, адже сьогодні отримання цих елементів оборотного капіталу можливе лише на умовах оплати без відстрочок платежу, а в багатьох випадках звичні умови товарного кредиту замінено передоплатою.

Отже, той факт, що підприємства майже виключають можливість надання відстрочок своїм контрагентам має вплив мультиплікатора на розмір потреби в оборотних коштах підприємства. Поглиблення проблеми недостатності фінансування поточної діяльності вимірюється обсягом використання кредиторської заборгованості за товари, роботи та послуги у якості джерела фінансування.

Підсумовуючи аналіз основних проблем у сфері оборотного капіталу підприємства можемо констатувати їх сконцентрованість у процесах його фінансування. Такий стан речей обумовлено специфікою сучасної кризи та популярністю використання кредитних ресурсів у системі фінансування підприємств.

Відмітимо той факт, що однією з причин використання позикових коштів у якості основного джерела фінансування оборотних коштів було автоматичне перенесення прийомів та методів західного фінансового менеджменту на вітчизняний ґрунт, без урахування особливостей та специфіки здійснення господарської діяльності в Україні. Зокрема мова йде про застосування у практиці господарювання концепції «ефекту фінансового важелю» як індикатора доцільності залучення позикових коштів [3,с.150]. Великі сумніви викликає механізм його визначення, а саме доцільність застосування так званого «плеча фінансового важелю» (відношення позикового капіталу до власного капіталу підприємства) у якості показника рівня ризику банкіра [3,с.155].

Загалом, в літературі значна увага приділяється проблемам застосування традиційних підходів до аналізу ефективності формування та використання оборотного капіталу [3; 4; 5]. Очевидним є той факт, що в теперішній час відсутні системні, комплексні методичні підходи, що дозволять дати об'єктивну оцінку процесам формування, використання та відтворення оборотного капіталу підприємства в якісно нових умовах функціонування підприємств.

Зокрема, необхідно переглянути підходи до системи визначення оптимального співвідношення власного та позикового капіталу з метою максимізації ефективності використання капіталу підприємства в цілому, та оборотної його форми, в тому числі. Принципово важливим сьогодні є не тільки врахування процесів, що відбуваються в середині підприємства, але й впливу зовнішніх факторів. Як наслідок доцільною є рекомендація щодо зниження питомої ваги позикових коштів у структурі фінансування підприємства.

Основою розробки критеріальних значень цього зниження має стати схема аналізу фінансової рівноваги підприємства, що ґрунтується на економічному функціонуванні останнього та висвітлена у роботах Б. Коласс [6,с.51]. Згідно положень цього аналізу критерієм досягнення підприємством збалансованості грошових коштів в короткостроковому періоді є рівняння функціональної фінансової рівноваги, яке має наступний вигляд: чистий оборотний капітал дорівнює потребі в оборотному капіталі. Згідно цього підходу розділяється поняття касової готівки (фактично вираженої в балансі підприємства) та грошових коштів (результату співвідношення чистого оборотного капіталу та потреби в оборотному капіталі).

Іншими словами при досягненні рівності між величиною чистого оборотного капіталу та потреби в ньому – потреба в грошових коштах буде дорівнювати нулю, що забезпечить вирішення проблеми недостатньої ліквідності підприємств. Доцільно зауважити, що визначення приросту чи зменшення касової готівки підприємства залежить від приросту чи зменшення інших не грошових статей оборотних активів балансу. Отже вищевикладене показує залежність наявності грошових коштів від змін, які відбулися у деяких елементах оборотного капіталу підприємства.

Висновки даного дослідження і перспективи подальших розробок. Система управління оборотним капіталом змінилася під впливом дії кризових явищ і зміни ці є досить суттєвими. Можемо констатувати проходження об'єктивних процесів трансформації елементів оборотного капіталу та створення якісно нової по своєму складу системи оборотного капіталу. Проведене дослідження показало, що в наслідок проникнення кризових процесів на усі рівні економічного життя відбулися зміни у складі елементів фінансування оборотного капіталу підприємства, а саме втрачено майже повністю такі джерела його поповнення як короткострокові кредити банків та кредиторська заборгованість. Задля забезпечення виживання промислових підприємств України як основної ланки фінансової системи необхідно принципово переглянути підходи до фінансування їх поточної діяльності. У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне звернутися до положень функціонального аналізу підприємства, що дозволить конкретизувати критерії досягнення фінансової рівноваги підприємством як засобу вирішення проблем у сфері фінансування оборотного капіталу.

Вважаємо за необхідне провести уточнення теоретико-методичних підходів до фінансування поточної діяльності підприємства, а саме проаналізувати дієвість концепції «ефекту фінансового важелю» у практичній діяльності суб'єктів господарювання. Перспективним на нашу думку є розробка моделі перманентного досягнення фінансової рівноваги підприємством на основі положень функціонального аналізу.

Література

1. Баранова В.Г. Теоретичні засади управління оборотним капіталом / В.Г. Баранова, С.М. Гоцуляк // Вісник соціально-економічних досліджень. – Одеса: ОДЕУ, 2008. – №30. – С. 32-36.
2. Взаєморозрахунки підприємств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Финансовый менеджмент: теория и практика: [учебник] / под ред. Е. С. Стояновой//. – М.: Перспектива, 2001. – 656 с.
4. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: [учебный курс] / И.А. Бланк // – К.: Ника-Центр, Эльга, 2002. – 528 с.
5. Телиженко А.М. Разработка комплексной системы формирования и использования собственного и заемного капитала фирмы / А.М. Телиженко, Н.О. Федоренко, Ю.А. Мирошниченко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №2. – С. 209-220.
6. Коласс Б. Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы: [учеб. пособ.] / Б. Коласс // пер. с франц. под ред. проф. Я. В. Соколова. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1997. – 576 с.